

Mijo Lončarić

KAJKAVSKA PROZODIJA

Najprije se prikazuje razvitak kajkavske akcentuacije a onda se daje pregled današnjeg stanja po tipovima.

1. Osnovna kajkavska akcentuacija

1.1. Od Ivšićeva rada "Jezik Hrvata kajkavaca" (Ivšić 1936) govori se o osnovnoj kajkavskoj akcentuaciji (OKA). U toj je raspravi Ivšić rekonstruirao polazni kajkavski prozodijski sustav, i to na temelju opisa suvremenog stanja kajkavske akcentuacije, izuzevši kajkavske govore u Gorskom kotaru, koji glavninom odstupaju od osnovnoga kajkavskoga razvoja. Ivšić nije, što i sam kaže, uzeo u obzir sve pojave ni u drugim, inače obuhvaćenim govorima, nije mogao utvrditi točno rasprostiranje pojedinih osobina, a neke nije ni registrirao, jer su se nalazile u međuprostoru, između punktova koje je istraživao. Velika je njegova zasluga što je u prividnom neredu utvrdio zakonitosti i na temelju toga rekonstruirao ishodišni prozodijski sustav koji se nalazi u osnovi velike većine kajkavskih govora. Pokazao je da je po akcentuaciji hrvatska kajkavština dio hrvatsko-srpskoga dijasistema i da se kajkavsko narječje po njoj može podijeliti na tri osnovna dijela. (Ivšić govori o četiri grupe, od kojih su mu jedna, njegova II, kajkavski govori s čakavskom osnovom.)

1.2. OKA ne čine neki posebni procesi koji ne bi bili poznati drugdje u slavenskom svijetu, odnosno barem u zapadnoj skupini južnoslavenskih jezika, južnoslavenskom zapadu (JZ), posebno opet u njezinu zapadnom dijelu – na zapadu južnoslavenskog zapada (zJZ). Navedeno vrijedi ako izuzmemo specifičnu unakrsnu metatoniju akuta i cirkumfleksa na sjeveroistočnom kajkavskom području, sličnu onoj u dijelu litavskoga jezika. OKA čini specifična distribucija općeslavenskih i zapadnojužnoslavenskih procesa, i to u prvom redu novoga praslavenskoga ("čakavskoga", "prahrvatskoga") akuta i novoga praslavenskoga cirkumfleksa.

OKA se formira oko X. st., kada se, najvjerojatnije u gotovo isto vrijeme, slovenski jezik sa svojim specifičnim pojavama, upravo najprije progresivnom

metataksom cirkumfleksa¹, odvaja od ostaloga dijela JZ, odnosno zJZ. S obzirom na to da je navedena metataksa prisutna na manjem dijelu JZ, može se pretpostaviti da je to mlađi proces od pojave novoga akuta i novoga cirkumfleksa. To se slaže s Jakscheovim mišljenjem da je progresivno pomicanje cirkumfleksa mlađe od duljenja u *bôg*, što on izvodi iz slavenskih odnosa. I za taj odnos vrijedi, s obzirom na relativnu kronologiju, kriterij rasprostranjenosti.

Kasnije se metataksi cirkumfleksa priključuju druge specifične, također akcentuacijske pojave (kraćenje nenaglašenih duljina, opće duljenje nezadnjeg naglašenog sloga itd.). Prema tome, ne može se govoriti da se kajkavsko narječje u X. st. odvaja od slovenskoga jezika, odnosno od "slovenskoga razvoja" (Rammovš 1929), već se upravo slovenski jezik odvaja svojim specifičnim razvojem, posebnim akcentuacijskim procesima, od ostaloga dijela JZ. Međutim, u isto se vrijeme kajkavština svojom akcentuacijom (OKA) također odvaja od ostaloga dijela JZ, sada već možemo i reći od ostaloga dijela hrvatsko-srpskoga dijasistema, i to upravo od zapadne štokavštine (šćakavštine), na sjeveru, i čakavštine, na jugu (Lončarić 1988).

Rečeno je da se OKA sastoji od specifične distribucije novih praslavenskih naglasaka, tj. naglasaka koji su se pojavili u posljednjem stadiju praslavenskoga jezika, a ti procesi uvjetuju raspadanje toga prajezika na više jedinica. Znatan dio te distribucije zajednički je kajkavštini i slovenskom jeziku, koje, kako je rečeno, odvaja mnogo značajnija izoglosa progresivnoga pomicanja cirkumfleksa. Manji dio distribucije karakteristične za kajkavštinu susrećemo i u drugim zapadnim idiomima hrvatsko-srpskoga dijasistema, šćakavštini i čakavštini.

1.3. Pri prikazu formiranja OKA mora se početi od praslavenske, odnosno prajužnoslavenske akcentuacije, jer se ne može utvrditi jedna, opća hrvatsko-srpska akcentuacija. U FO za hrvatsko-srpski dijasistem uzeta su četiri ishodišna prozodijska sustava, iz kojih se onda mogu izvesti svi sustavi zastupljeni u suvremenim govorima hrvatsko-srpskoga jezika². OKA je tamo označena kao ishodišni sustav D. Akcentuacije svih današnjih kajkavskih govora ne mogu se izvesti iz OKA, i to govora s drugom osnovom, većinom čakavskom, koji su kasnije kajkavizirani (donjosutlanski dijalekt).

¹ S obzirom na progresivnu metataksu cirkumfleksa u slovenskom jeziku može se načiniti paralela s jednom gotovo nepoznatom pojavom u nekim kajkavskim govorima. Kako sam već naveo (Lončarić 1985: 182), u kajkavskom govoru Reke, sela kod Koprivnice, na sjeveroistoku kajkavskoga područja, u kojem postoji opreka po tonu i u kratkom slogu, u nekoliko glagola supin se od infinitiva razlikuje modulacijom u kratkom slogu. Prema inf. *órat*, *kósit* supin glasi *òrat*, *kòsit* (znaci po IPA), što odgovara slovenskom naglasku kao *kosít*. U kajkavskom govoru Bednje, koji u nekim kategorijama ima progresivnu metataksu, naglasak je supina kao u slovenskom jeziku.

² Upravo su dovoljna tri polazna sustava jer se sustav A može svesti na B, koji je stariji.

Pretpostavlja se (Kuryłowicz 1968) da je u praslavenskom jeziku prije pojave novih (metatonijskih) naglasaka akcentuacija, prozodijski sustav bio ovakav: mjesto je naglasaka bilo slobodno, svaki je slog mogao biti naglašen. Svaki je slog, zbog inherentnosti kvantitete, mogao biti i dug i kratak, tj. jedni su vokali bili kratki (e, o, b, ɳ), a drugi dugi (ostali). Opreka po modulaciji, tonu, postojala je samo u prvom, i to dugom slogu. Unutrašnji slogovi mogli su biti naglašeni samo ako su bili dugi, a onda su bili uzlazni. Posljednji slog mogao je biti naglašen, i dug i kratak, ali u njemu također nije bilo opreke po tonu, a fonetski su vjerojatno i dugi i kratki posljednji slogovi bili silazni. Silazan je vjerojatno, barem fonetski, bio i kratki naglašeni prvi slog (u kojem također nije bilo opreke po tonu). Kratak naglasak prvoga tona imao je, kao i dugosilazni, recesivan (čelni) karakter, tj. prelazio je na prvi slog naglasne cjeline, akcenatskog bloka, dakle na proklitiku (također na njezin prvi slog³). Fonološki se riječi s recesivnim naglaskom mogu interpretirati kao riječi bez vlastitoga naglasaka, a vlastiti naglasak riječi bio je vezan za povišenost, dakle uzlazni naglasak, pa se i naglasak posljednjega sloga, i kratkoga i dugoga, fonološki može smatrati uzlaznim, iako su fonetski vjerojatno bili silazni. Ako riječ nije imala naglasak, silina je automatski dolazila na prvi slog, koji je tada bio silazan, za razliku od riječi s vlastitim naglaskom, u kojima je naglasak bio uzlazan.

To se može prikazati ovako:

a)	početni slog $\overset{\sim}{\underset{\sim}{\downarrow}}$	(\downarrow fonetski vjerojatno silazan)
	središnji slog $\overset{\sim}{\downarrow}$	
	posljednji slog $\overset{\sim}{\downarrow}$	($\overset{\sim}{\downarrow}$ fonetski silazno, fonološki uzlazno)
b)	\acute{a} -, \acute{a} -, \acute{o} -, a -, o -	(\acute{o} - fonetski silazno)
	\acute{a} -, a -, o -	
	\acute{a} -, \acute{o} -, a -, o	(\acute{a} -, \acute{o} fonološki uzlazno, fonetski silazno)
		($\overset{\sim}{-}$ dug slog, $\overset{\sim}{\sim}$ kratak slog; a dug slog, o kratak slog)

Sustav u razdoblju neposredno prije stvaranja OKA razlikuje se od prethodnoga sustava u tome što su pokraćene nenaglašene duljine, osim u neposrednom prednaglasnom slogu, i što su pokraćene sve duljine u posljednjem slogu, bez obzira na naglašenost. U tim položajima nema više opreke po kvantiteti, ali je razlikovnost sačuvana kvalitetom vokala. Promijenila se važna starija osobina, odnos kvantitete i samoglasnika: duljina/kračina prestaju biti inherentne vokalima, sada svaki samoglasnik može biti i dug i kratak. Za posljednji slog sada vrijedi samo:

³ Ostatak je toga neoslabljeno prenošenje (skakanje) silaznog naglasaka na proklitiku u novoštokavštini, npr. *nà glavu, izvan misli*, prema *nà kuću*, a u podravskim govorima s ograničenim mjestom naglasaka imamo *na gl'avu* s kratkim naglašenim *a* jer je nastalo od *n'a glavu*, s pokraćenim zanaglasnim *a* u *glavu*, a inače je A jd. *gl'a:vu*.

↓ ili -ó, -o

Naglašeni je slog i dalje fonološki uzlazan, fonetski silazan.

I za prakajkavski vrijedi ono što se inače uzima za hrvatsko-srpski dijasis-tem, tj. da su prozodijske promjene u određenom dijelu praslavenskoga izaziva-
le četiri promjene u vokalizmu. Prva je slabljenje i zatim otpadanje poluglasa u slabom položaju, što je zajedničko za cijeli praslavenski. Druga je kontrakcija vokala nakon otpadanja intervokalnoga *j*, što je zahvatilo veći dio praslaven-
skoga, osim istočnoslavenskoga dijela. Treća i četvrta promjena uglavnom su južnoslavenske, i to (a) prijelaz skupa *poluglas + sonant* u vokal te (b) denaza-
lizacija nazalnih vokala (Ivić 1965, Matešić 1970).

1.4. Prvi proces – slabljenje poluglasa – izazvao je pojavu novoga prasla-
venskoga akuta u određenim kategorijama oblika i riječi na dugom slogu.⁴ Mor-
fološki, analoški taj se naglasak u nekim kategorijama poopćio, tako da akut
može biti i na kratkim slogovima. Na primjer, u G mn. od *glāvŕ* (N sg. *glāvā*, A
jd. *glāvŕ*) dobiveno je *glāvŕ*, a prema tome analogijom i *ženŕ*, prema ranijem
ženŕ. Takav akut na kratkim slogovima u određenim kategorijama upravo je je-
dna od bitnih karakteristika OKA. Ivšić je utvrdio da se novi akut javlja u kaj-
kavštini u pet tvorbenih i tri oblične kategorije. U tim kategorijama karakteris-
tičan je novi akut i u slovenskom jeziku, ali postoje i razlike, npr. tip *orjem* ima
u slovenskom akut (*úrjem*), a u kajkavštini nema. Dalje, u slovenskom ne nala-
zimo tragove akuta u tipovima *zélje*, *grōbje*, *stōlnāk* i u rednim brojevima, npr.
trēti, *ōsmi*.

Novi akut nastajao je i kontrakcijom, u slučaju kad je silina bila na drugom
vokalu, npr. u G i I sg. nekih zamjenica (*toiĕ > tĕ*, *toiĕ > tō*)⁵. Novi akut mogao
je također nastati prelaženjem siline s novoga cirkumfleksa na prednaglasnu
duljinu (-˘ > ˘˘, Ivšić 1911). Novi cirkumfleks mogao je nastati kontrakcijom
(v. dalje) ili na drugi način, npr. *pītaš < pītāš (< pītāješ)*, *zāručnik < zārūčnik*
(*< zārūčanik*), *klēčala < klēčāla*.

Od kategorija s morfološkim novim akutom za kajkavštinu je vrlo karakte-
rističan sg. f. pridjeva radnog, npr. *orāla*, *brāla*, *lejāla*, *lovīla*.

Neke kategorije s novim akutom karakteristične su ne samo za slovenski
jezik i kajkavštinu već i za čitav, ili gotovo čitav, zJZ, tj. i za zapadne čakavske
govore te zapadnu štokavštinu uključujući i novoštokavske govore koji su se iz
nje razvili. Takva je kategorija infinitiv tipa *trēst(i)*, *īstrēst(i)*, što je postalo od
starijega (*is*)*trēsti*. Takav se naglasak čuva i danas u kajkavskim, staroštokav-
skim slavonskim i zapadnim čakavskim govorima.

⁴ Interpretacija nastanka novoga akuta regresivnim pomicanjem siline s naglašanih unutrašnjih
slogova katkad se u novijoj literaturi naziva Stangov zakon (Ebeling 1967: 578). Međutim, taj
je slučaj, kao i većinu drugih, protumačio već Ivšić (1911).

⁵ To je objasnio Valjavec, usp. Ivšić 1911: 197.

U nekim kategorijama novom akutu na starijem kratkom slogu u kajkavštini odgovara duljina na nastavku u staroštokavskim i čakavskim govorima, npr. u NA pl. n., npr. *sēla ~ sēlā, pōla ~ poľā, imēna ~ imenā*. Slovački jezik također ima dug nastavak *-á* (npr. *slová*). (Može se pretpostaviti da je ta izoglasa išla smjerom sjever — jug, od Karpata do Jadrana, zahvaćajući slovački jezik, slavenske govore u današnjoj Mađarskoj zapadno od Dunava, Slavoniju, šćakavštinu u Bosni i Hercegovini i čakavštinu.) Tu je duljina značajka nastavka, bez obzira na naglasak, tj. on može biti i na nastavku — uzlazan i silazan — a i ne mora biti.

Osim fonetskog (prozodijskog) nastanka, novi je akut mogao nastati i morfološkim putem, npr. u NA mn. n., zatim u primjerima kao *straža, suša* (Junković 1972:198 i d.).

Već je Ivšić (1936:72) naglasio da je za kajkavštinu karakterističan novi prasl. akut na starim kratkim slogovima (s vokalima *o, e*). Od dvadesetak kategorija u kojima se u kajkavštini pojavljuje novi akut (ako ne brojimo pojedinačne primjere u kojima je nastao kontrakcijom), na starim kratkim slogovima nalazimo ga u njih desetak.

1.5.1. Novi prasl. akut nalazimo u kajkavštini u ovim kategorijama:

<i>Dugi vokal</i>	<i>Kratki vokal</i>
a). Tvorba	
1. <i>lišťę</i>	<i>zělǰę, snōpǰę</i>
2. <i>pūtnik, zāručnik</i>	<i>stōlnak</i>
3. brojevi, redni: <i>pęti</i>	<i>tręti, sęđmi, ōsmi</i>
4. <i>strāža, sūša, žęja</i>	
5. pridjevi na <i>-ji</i> :	<i>bōžji, kōzji</i>
6. pridjevi na <i>-ski</i> :	<i>žęnski, pęklęnski, kōński</i>
b). Oblici	
7. G pl. f.: <i>glāv</i>	<i>žęn</i>
8. G pl. m.: <i>purānof</i>	<i>lōnec, kōnec</i>
9. G pl. n.: <i>līc, vīn</i>	<i>sęl</i>
10. N sg. m.: <i>krālǰ, kļūč</i>	
11. L. sg. m.: <i>grāđę</i>	<i>dvōru</i>
12. D. pl. <i>i</i> -osnova: <i>kostjām</i>	
13. LI pl. mn.: <i>brīęge, gospodāri</i>	<i>kōńi(h), lōnci(h)</i>
14. L pl. <i>i</i> -osnova: <i>kostjāh</i>	<i>kōli(h)</i>
15. NA pl. n.: <i>vīna</i>	<i>sęla, rešęta, imęna</i>
16. odr. pridjev, stare baritone: <i>mlāda</i> (< * <i>mlādā</i> , ali <i>mlādo</i>)	
17. odr. pridjev, stare oksitone: <i>bęla</i>	<i>bōsi, nōvi, zělęni</i>

18. Infinitiv: *tręsti*
19. prezent *i*-osnova: *mlātiš*
20. prezent *a*-osnova: *pītaš*
21. prezent atematski: *dām, povēm*
22. prezent : *žęliš, lętiš*
23. pridjev radni, m.: *tręsel, rānil*
24. pridjev radni, f.: *brāla, orāla, lovīla*
25. lična zamjenica 1. lica sg.: *jā(z)* (< *jāz*ḥ)
26. Kontrakcija
 - a) I jd. *a*-osnova: *žęn-ō(-ū)* (< **-ō* < **oiō*)
 - b) G jd. f. pokazne zamjenice: *tę* (< *toię*); preneseno na *a*-osnove: *žęnę, glāvę*
 - c) glagoli tipa: *dōjti* (< **doiiti*)
 - d) prezent tipa: *dōjdem* (< **doiidem*)
 - e) prezent neg. *imati*: *nęmaš* (< *nę imaš*)
 - f) prezent neg. *biti* 'sein': *nęję* (< *nę ję*)itd.

1.5.2. Metatonijski cirkumfleks (dugosilazni naglasak) nalazimo u ovim kategorijama:

- a) prava metatonija starog prasl. akuta
 1. supin: *brāt, spāt, pīt, sęč*
 2. l-ptc. m.: *dāl, zvāl*; specifična kajkavska metatonija: *posękel, pobęgel, zatim grīzel*
 3. ptc. pas.: *brān, dān; ręzan, zdęlan*
 4. infinitiv: *sęsti, krāsti*
 5. imperativ, 2. mn.: *povęte*
 6. G mn.: *krāv, brātov, męšt*
- b) oblici s dugim nastavkom
 7. l-ptc. f. akutskih osnova: *krāla, goręla, vīdęla*
 8. prezent akutskih osnova: *pījem, gīnem, vīdim, dęlam; kupūjem*
 9. I jd. f.: *krāvu(m), lopātu(m); męnu(m), tōbu(m)*
 10. LI mn. m./n.: *oręhi(h), brāti(h); korīti(h), dęvi(h)*
 11. L jd. m.: *oręhu, brātu* (anal.), *potōku*
 12. L jd. f.: *kōsti, pęči*
 13. NA mn. n.: *męsta, kolęna*
 14. I jd. f.: *ženāmi; (ž) nīmi*
 15. određeni pridjev: *sīti, bogāti*
 16. komp. pridjeva: *vękši, novęji*

17. redni broj: *přvi, drřgi*

c) dugi formant u tvorbi

18. *cęstar, mlřnar; řibřnak*

19. pojedinačni primjeri kao: *gřvran, jřstřeb, přvuk*

20. *govęđina*

21. *břbin*

22. *otřva, oprřva*

d) na kratkim vokalima

23. tip *vřļa, křža, męļa*

24. tip *svřra, slřga*

e) u novozatvorenom slogu

25. u imeničkoj tvorbi: *hrřška, viřņa, svřdba*

26. u pridjevskoj tvorbi: *přęņićni, gřrņi, sręđņi*

27. u deklinaciji: *přlci, střrca, poneđęļka*

28. u složenicama (*vř* + akutska osnova): *viři//fiři, (v)jřtro*.

1.6. Novi je akut na JZ vjerojatno izazvao druge dvije pojave u prozodiji. Jedna je kraćenje starog akuta, koje je zahvatilo i dio slovačkoga jezika. Nema sigurnoga dokaza za to da je stari akut kraćen na cijelom slovenskom području, upravo na njegovu jugozapadu, ali najvjerojatnije se i tu pokratio (Rigler 1976). Drugo je pojava novoga cirkumfleksa, kojemu je centar upravo area slovenskoga jezika i kajkavštine. Manje su njime zahvaćeni čakavština, štokavština i zapadnoslavenski jezici. Razlike između slovenskoga jezika i hrvatskih kajkavskih govora s obzirom na cirkumfleks nisu mnogobrojne.

Novi cirkumfleks nastajao je morfološki i fonološki. Već je spomenuto da je, kao i novi akut, mogao nastati pri kontrakcijama, i to kad je silina bila na prvom vokalu. Ako mu je prethodio dug slog, silina je prelazila na njega i dobio je novi akut.

Cirkumfleks je nastajao i duljenjem pri zatvaranju sloga otpadanjem poluglasa (*přlřca* → *přlca*).

Posebna je karakteristika kajkavštine da se novi cirkumfleks obično nalazi u kategorijama gdje mu je slijedio dugi vokal, starijeg i mlađeg postanja (" - > ~ ~). To je zapazio već Ivšić usporedbom sa štokavštinom, gdje se duljina čuva i danas. Takvu paralelu ima cirkumfleks i u čakavskim govorima, što je posebno uočljivo u primjerima gdje je duljina mlađega postanja. Prema NA pl. n. kao *korřta* u kajkavštini, u staroštokavskim slavonskim te čakavskim govorima dolazi *korřtř*. (Slično je u toj kategoriji i s novim akutom: *sęla* — *sęlř*.) Duljinu nastavka u NA pl. n. imaju i slovački, dijelom i moravski govori, i potrebno ju je držati za istu pojavu kao u hrvatskim govorima. Prema tome, iako je tu pojavu, koja je prisutna na znatnom arealu, teško protumačiti, otpadaju ona tumačenja

koja je posebno interpretiraju za slovački jezik, bez veze s istom pojavom na jugu (Nonnenmacher-Pribić 49). Vjerojatno postoji i veza s ruskim *imená*.

Slovenski jezik i kajkavština poklapaju se u najvećem broju kategorija u kojima se javlja novi cirkumfleks, ali ne u svima. Poznati su kajkavski tipovi *vôlja*, *slôga*, *kôža*, koji u slovenskom nemaju cirkumfleksa. To je veoma važna kategorija za kajkavštinu, naročito zbog toga jer bi u tom tipu, zbog pretpostavljene kratkog akuta, trebalo očekivati novi akut, a ne cirkumfleks.

Nabrajajući kategorije u kojima se novi cirkumfleks pojavljuje u kajkavštini, Ivšić neke ne spominje. Ne spominje *i*-osnove (osim L sg. *v ríti*), no u kajkavštini imamo i *nít*, *lúč*. Za glagole ne navodi infinitiv, a imamo *krâosti*, *sâsti* (<*sêsti*), ni imperativ, a govori se u 2. mn. *zapovieta* (Jedvaj 310).

Primjeri *v zêmľu*, *v (j)ôči*, uz *A zêmľu*, *(j)ôči*, kad su te imenice bez prijedloga *v*, i samo *A vôdu* (ali što je vjerojatno nastalo izjednačavanjem dvaju likova — *A* bez prijedloga *vôdu* i *vôdu* od *vъ-vôdu*) mogu se tumačiti kao i *ujûtro* od *vъ-jûtro*, iako je porijeklo naglasaka različito, što se negdje i danas vidi kad su te imenice s drugim prijedlozima, npr. *nâ zemľu*, *nâ (j)ôči*, ali *pred jûtro*.

1.7. Rečeno je da su kontrakcijom nastajali novi cirkumfleks i novi akut. Na isti su način nastajale i nove nenaglašene zanaglasne duljine. Iako ih danas u kajkavskim govorima nema, osim u rijetkim govorima na istoku, treba pretpostaviti da su u prakajkavskom, odnosno u cijelom zJZ takve duljine također dobivene kontrakcijom. Kasnije je u kajkavštini, upravo u njezinu najvećem dijelu, došlo do njihova ukidanja, ali ne i do nestajanja prednaglasnih duljina, kao što je u slovenskom jeziku. Na istoku, a vjerojatno i na jugu, na prijelazu prema štokavštini i čakavštini, zanaglasne su duljine ostale dulje nepokraćene. U kajkavštini su prednaglasne duljine ostale i dalje, kasnije su u nekim govorima ukinute, dok su u nekim drugim nastale nove.

U novije vrijeme postoje različita mišljenja o novom kratkom akutu, uzlaznom naglasku na kratkim slogovima u praslavenskom. Neki autori smatraju da se u strukturalističkoj interpretaciji razvoja akcentuacije ne može govoriti o kratkom akutu. Međutim, to nije tako. Ako se taj razvoj može tumačiti i bez kratkoga akuta, kao što je to, na primjer, moguće pri OKA, to ne znači da se a priori može odbaciti postojanje fonološke modulacije na kratkom slogu. Ako se apstrahira novoštokavsko neoslabljeno prenošenje naglasaka na proklitiku sa staroga cirkumfleksa (*ŕ oči*), nasuprot onom oslabljenom u drugim primjerima (*zà kravu*, *nè nosim*), ostaju tri slučaja koja treba uzeti u obzir. Prvo je različit naglasak pri duljenju u sjevernim čakavskim govorima, tj. akut prema pretpostavljenom novom kratkom akutu i cirkumfleks prema kratkom cirkumfleksu (recesivnom naglasku na kratkom slogu), npr. *stârac -stârcá*, *kôñ - kôña* (na jugu *stârca* i *kôñ*), prema *bôg - bôga*. Drugi je slučaj, na suprotnoj strani slavenškoga područja, različita kvaliteta vokala *o* pod pretpostavljenim cirkumfleksom i akutom u ruskom govoru mjesta Leka, npr. *vola*, *nosiš*, prema *g'oru*. Treće, u češkom se jeziku vokal *o* s pretpostavljenim novim akutom dulji i izje-

dnačuje s drugim produljenim *o*, npr. *vûle*, kao i *bûh*, prema *boha*. I ti se primjeri mogu u okviru idioma u kojima se pojavljuju tumačiti morfološkim uvjetima. Međutim, ako se neka pojava na cijelom slavenskom području, odnosno u jezicima u kojima se pojavljuje, može objasniti istim načelom i u istom vremenu, nema sumnje da se radi o istoj pojavi. I s drugog gledišta — s gledišta pojave fonološke modulacije na kratkom slogu u slavenskim jezicima — to je vjerojatno i za kasni praslavenski, odnosno njegove dijelove. Na dva različita područja na zapadu južnoslavenskoga područja razvila se, i danas postoji, opreka po tonu i u kratkom slogu. Prvo je općepoznata novoštokavština (i govori koji su s njom u dodiru, među njima i neki kajkavski i čakavski govori), drugo su manje poznati slovenski govori u austrijskoj Koruškoj. Zato se ovdje polazi od pretpostavke da je u razvoju akcentuacije na zJZ i u praslavenskom razdoblju neko vrijeme postojala opreka po tonu i u kratkom slogu.

Kratki akut se kasnije u kajkavštini izjednačuje s kratkim cirkumfleksom, u većini primjera, odnosno u drugim primjerima na njegovu mjestu stoji novi (dugi) akut te u sličnim imeničkim kategorijama novi cirkumfleks, npr. *nđsi*, *sěla*, *slōga*.

Duljenje "u zamjenu", u primjerima kao *plōt*, *kōst*, *pěč*, može se protumačiti morfološki i bez pretpostavljenoga kratkoga akuta (Junković 1972: 192). Međutim, kako takav akut pretpostavljamo za akcentuaciju iz koje se razvila OKA, može se, po tradicijskoj interpretaciji, reći da se nakon otpadanja poluglasa dulji vokal u riječima sa starim kratkim cirkumfleksom, odnosno s cirkumfleksom na starom kratkom vokalu, koje su postale jednosložne. Takve riječi s novim akutom, tj. sa sekundarnom silinom, zadržavaju kratkoću, npr. *bob*, *koñ*.

1.8. Inventar. Nakon navedenih prozodijskih procesa dobivena je *osnovna kajkavska akcentuacija* (OKA). Ona je po inventaru "troakcenatska", tj. sastojala se od tri naglasaka (prozodema sa silinom), s nenaglašenom duljinom u slogovima ispred naglasaka (prednaglasna duljina). Akcenti su (po tradicijskom bilježenju u kajkavologiji koje je uveo Ivšić 1936, 1911) — jedan kratki i dva duga:

- ˘ kratak
- ˘˘ dugosilazni, cirkumfleks
- ˘˘˘ dugouzlazni, akut.

Preciznije je ako se kaže da se u osnovi kajkavski prozodijski sustav (akcentuacija) sastoji od pet prozodema:

a) tri naglasaka (prozodema sa silinom), od kojih su dva tonema (s tonskim obilježjem), ako su povezani s duljinom

1. dugosilazni (\acute{a} : = \acute{a})
2. dugouzlazni (\acute{a} :/ \acute{a} : = \acute{a})
3. jedan netonem (kratak) (\acute{a} = \grave{a})

b) dvije nenaglašene jedinice

4. kratkoga sloga (kračine) ($\alpha = \check{\alpha}$)

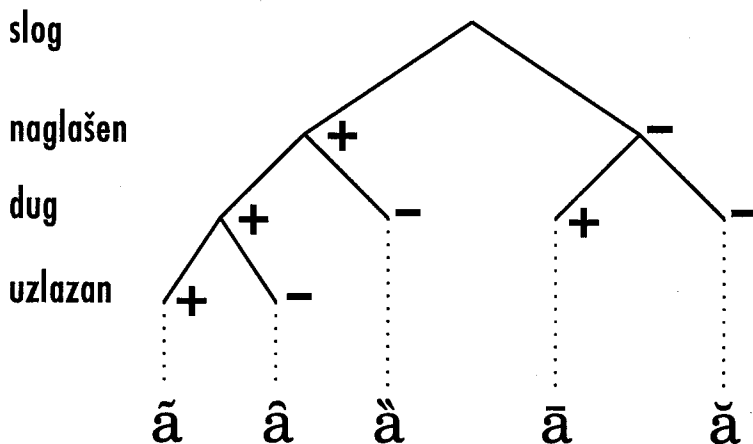
5. duljine, prednaglasne ($\check{\alpha} = \alpha:$).

Shematski:

kvantiteta	silina			
	modulacija			
		silaznost	uzlaznost	
kratkoća	“			˘
duljina		˘	˘	—

Polazeći od prozodijskih (suprasegmentnih) obilježja, sustav se može interpretirati ovako: slog u riječi može biti dug ili kratak (postoji opreka po kvantiteti), osim slog iza naglaske, koji ne može biti dug, odnosno u njemu nema opreke po kvantiteti. Duljina je fonološka kad je povezana sa silinom ili je ispred nje. Naglašen može biti dug i kratak slog. Ako je naglašen slog dug, u njemu postoji opreka po modulaciji (intonaciji), kretanju tona, koje može biti uzlazno i silazno. Modulacija je, dakle, vezana za silinu i duljinu.

Ta se akcentuacija grafički može prikazati ovako:

Fonološki su relevantni (razlikovni): (a) mjesto naglaske (siline), (b) kvantiteta (opreka po trajanju: dugo — kratko) i (c) modulacija (opreka po kretanju tona: uzlazan — silazan). Markirana su obilježja: naglašenost — prema nenaglašenosti, duljina — prema kračini, i uzlaznost — prema silaznosti.

Svi prozodemi, osim nenaglašene duljine, mogu doći na svakome mjestu u riječi, i u zadnjem i u jedinom slogu:

*kräva, lopäta, ženä, brät
męso, govęđina, lopät, bög
pitam, zapitam, leți, däm.*

Nenaglašena duljina dolazi samo ispred naglasaka, i ispred dugog i ispred kratkog:

pitäti, ženä, glävä, glävę.

Treba pretpostaviti da je na istočnoj i južnoj periferiji bilo govora koji su mogli imati i zanaglasnu duljinu (bez ograničenja u distribuciji opreke po kvantiteti izvan naglasaka), kao što je to bilo u štokavskim (šćakavskim) i čakavskim govorima u koje je kajkavština na tim područjima prelazila.

1.9. Porijeklo naglasaka

Prema izloženom, porijeklo je prozodema:

1. ˘

- a) praslavenski silazni (recesivni) naglasak na kraćini (*öko, kđkošb ...*)
- b) novonaglašeni kratki slog (novi kratki akut) (*kđñ ...*)
- c) svaki neproduljeni kratki naglasak (stari kratki akut) (*čelò, nòsišb ...*)
- d) stari praslavenski akut (*bäba, bräta ...*)

2. ˘

- a) praslavenski cirkumfleks (*męso ...*)
- b) metatonijski cirkumfleks (*bäbr, bäbojò, sýtoje, rýbarjb, gýnešb ...*)
- c) novi kratki prasl. akut (samo u tipu *vòlja*)
- d) produljeni stari kratki recesivni naglasak, nakon otpadanja *a*
(*< b, b*) (*bög, nòč ...*)
- e) produljeni kratki recesivni naglasak u tipu *v-zęmļu, vòdu*
(*< vrb, vodò, v-(j)òči*)
- f) produljeni novozatvoreni slog (*pälci, ponędělka ...*)
- g) u kontrakcijama tipa *č - č* (*znájeshb ...*).

3. ˘

- a) novi praslavenski akut (*süşa, pišešb, möldoje ...*)
- b) novi akut pri povlačenju siline s *b, r* na duljinu (*gläv*)
- c) kratki akut ˘ (*dòbroje, zelènoje, kònjixr ...*), osim tipova *vòlja, nòsišb*
- d) u kontrakcijama tipa *- č* (*neřeš < ne |x|ot'ešb*).

1.10. Od Ivšićeva rada JHK poznata je jedna od najzanimljivijih naglasnih pojava u slavenskim jezicima – metatonija cirkumfleksa u akut i (novoga) akuta u cirkumfleksu u sjeveroistočnim kajkavskim govorima. Ta unakrsna metatonija

već je uspoređivana s metatonijom u litavskom jeziku. Poznati su Ivšičevi primjeri *sūša* → *sūša*, *mlātim* → *mlātim*, *mēso* → *mēso*, *posēkel* → *posēkel*.

Još uvijek je otvoreno pitanje njezina nastanka. Implicitno je Ivšić izrazio svoje mišljenje da je riječ o mlađoj pojavi, jer govore s tom akcentuacijom naziva *mlađim revolucionarnim* govorima. Svakako da je takva pojava revolucionarna⁶, međutim, pitanje je da li je to i mlađa pojava. Svakako je mlađa pojava ograničene naglaske na dva (posljednja) sloga (akcenatske) riječi. Naime, Ivšić je i govore s tom akcentuacijom, poznatom znatno ranije ("Zweisilbengesetz", Fancev 1907), svrstao u istu, svoju IV, skupinu kajkavskih govora, ali je s pravom iznijeto mišljenje da govore sa "zakonom dvaju slogova" treba izdvojiti u posebnu skupinu, ravnopravno ostalim Ivšičevim skupinama, jer je riječ o posve drukčijem procesu (Ivić 1963, Lončarić 1982). Istina, moguće je da se akcentuacija s ograničenim mjestom naglaske razvila u govorima koji su imali unakrsnu metatoniju. To je čak i vrlo vjerojatno jer se govori s ograničenjem nastavljaju, nalaze se na periferiji, odnosno okruženi su s tri strane govorima s unakrsnom metatonijom. Ivšić ih je povezao i s obzirom na jednu drugu osobinu, upravo ih povezuje s dijelom govora s unakrsnom metatonijom, i to s onima koji imaju prednaglasnu duljinu nastalu pomicanjem siline sa starijih dugih naglašenih slogova, npr. *mla:timo*, *gove:dina*. Međutim, pokazao sam da je to samo vanjska sličnost. U podravskim govorima s ograničenim mjestom naglaske to je prozodijska, automatska pojava, koja ne zahvaća samo pojedine riječi već i akcenatsku riječ, akcenatsku cjelinu⁷, kao što je to i danas slučaj sa starim cirkumfleksom u štokavskom, koji se prenosi na prvi slog naglasne cjeline, na prijedlog ili veznik. U govorima s progresivnim pomakom siline sa starijih dugih naglašenih slogova taj će pomak biti morfološki, a događa se radi prefonologizacije starih opreka pri nastanku novih dugih naglašenih slogova regresivnim pomakom siline na stariju prednaglasnu duljinu: *mlātiti* → *mlātiti* ~ *mlātimo* → *mlātimo*.

Kako se silina povlači i sa sloga sa starijim akutom i sa sloga sa starijim cirkumfleksom, može se pretpostaviti da su se u tim položajima u pretposljednem slogu prije toga ta dva naglaske izjednačila u jednom novijem, i to u akutu, jer regresivnim pomicanjem naglaske na prednaglasnu silinu nastaje opet noviji akut. U podravskim govorima ostaje *mla:titi*.

Osim tih sustavnih razlika s obzirom na prednaglasnu duljinu između govora s ograničenjem mjesta i onih drugih važno je i to da su njihove aree odvojene – jedna je na zapadu, druga na istoku područja s unakrsnom metatonijom.

⁶ Junković (1982) naziva unakrsnu metatoniju "samostalni pomak naglaske".

⁷ Toj akcentuaciji tipološki odgovara rekonstruirana polapska akcentuacija kako ju je interpretirao Olesch (1973). Također se iz slične akcentuacije razvio današnji prozodijski sustav Bajngroba (Weingraben) u Gradišću (Neweklowsky 1978). Bliža mu je akcentuacija s djelomično ograničenim mjestom akcenta, v. dalje (Lončarić 1979: 115).

Nešto drukčije svjetlo na tu problematiku baca akcentuacija koja je kasnije otkrivena na istoku kajkavskoga područja, u podravskoj Slavoniji, istočno od govora s ograničenim mjestom naglaska (Lončarić 1986). Nađena je na ograničenom području, u manjem broju govora, koji su u potpunosti ili većim dijelom formirani u novije vrijeme, nakon odlaska Turaka, u 18. stoljeću. Ti govori (npr. Otrovanec, S. Gradec) nemaju automatsko ograničenje na zadnja dva sloga riječi. U njima su dva zadnja sloga naglašena u velikoj većini riječi i oblika, a ne u svima, i to ne u jednom jedinom obliku, upravo u glagola – imperativu, te u nekim pojedinačnim riječima, gdje može biti naglašen i treći slog. U ostalim riječima može biti naglašen samo preposljednji slog. Dakle u tim govorima imamo: *pi:t'amo* i *pi:t'ati*, *m'la:t'imo* i *m'la:t'iti*, ali *p'i:tajte* i *m'l'a:tite*. Nije jasno je li to novija pojava, nastala u novoformiranim govorima pod utjecajem akcentuacije s ograničenim mjestom ili je to ostatak akcentuacije slične onoj s progresivnim pomakom siline sa starijih dugih naglašenih slogova.

Rečeno je da bi unakrsna metatonija mogla biti i starija pojava. Pri tumačenju njezina nastanka povezana je s jednom drugom pojavom u većini govora s unakrsnom metatonijom akuta i cirkumfleksa, i to s unakrsnom metataksom siline na kratkim slogovima, tj. progresivnom i regresivnom metataksom, npr. (Ivšičevići primjeri) *lopäta* → *löpata* i *jägoda* → *jagöda*. Naime, Junković (1977) svodi te dvije unakrsne pojave, metatoniju i metataksu, na jednu, tj. na unakrsnu metataksu, samo što se ta metataksa kod drugih slogova, koji se interpretiraju kao slijed od dvije more, vrši u okviru dviju mora jednoga sloga. Svakako, takva je interpretacija vrlo privlačna. No, kako postoje i govori s unakrsnom metatonijom bez unakrsne metatakse, a samo s regresivnom metataksom (govori su s tom osobinom rjeđi), nameće se zaključak da je moguća pretpostavka i o tome da se unakrsna metatonija i unakrsna metataksa nisu morale provesti u isto vrijeme, tj. da jedna može biti mlađa – metataksa, a druga starija – metatonija. Isto tako, iako je fonološki interpretacija metatonije i metatakse kao jedne promjene načelno u redu, stvarno su to ipak dvije različite pojave.

Ako pretpostavimo da su istovremene i pokušamo ih kronološki odrediti, to je s obzirom na apsolutnu kronologiju vrlo teško⁸. Ako polazimo od toga da nisu

⁸ Akcentuaciji s ograničenim mjestom, za koju je rečeno da je u svakom slučaju mlađa pojava, svakako mlađa i od unakrsne metatakse – bez obzira na to jesu li unakrsna metatonija i unakrsna metataksa povezane – ja sam apsolutnu kronologiju pokušao odrediti neizravno, izvanjezičnim elementima. Naime, metodom dijalektne geografije pokazano je da se prostiranje te akcentuacije uveliko poklapa sa srednjovjekovnom teritorijalno-političkom jedinicom, upravo najprije županijom, a kasnije vlastelinstvom. Kako je u 16. st. došlo do velikih migracija stanovništva na tom području, izazvanih dolaskom Turaka i rata s njima, ta se akcentuacija morala formirati svakako prije toga vremena, najkasnije u petnaestom stoljeću, a vrlo vjerojatno i prije. Mislim da njezino postojanje treba pretpostaviti za 14. st., a nastanak je moguć i ranije. Koliki bi mogao biti utjecaj mađarskoga jezika – za koji je također moguće pretpostaviti fiksiran

istovremene, teškoće nisu mnogo manje s obzirom na apsolutnu kronologiju. Svakako, metatoniju treba smatrati ranijom pojavom od metatakse, jer je imaju i govori bez unakrsne metatakse. Znači, tada dobivamo razdoblje od formiranja OKA do unakrsne metatakse. Čini mi se da bi se metatonija vremenski mogla smjestiti čak u doba vrlo blisko postanku OKA, dapače da nastaje u isto vrijeme, da je upravo njezin dio.

Kada bismo pošli od pretpostavke da unakrsna metatonija nastaje kad i OKA, trebalo bi objasniti mogući razvoj. Kako polazimo od toga da su promjene praslavenske akcentuacije povezane, odnosno uvjetovane slabljenjem i gubitkom poluglasa (vjerojatno, naime treba pretpostaviti prethodno jednačenje *ɪ* i *ʊ*), treba i pri unakrsnoj metatoniji poći od toga. Tada se mora pretpostaviti da se prelaženjem siline s poluglasa na prethodni dugi slog dobiva novi cirkumfleks. To je, na prvi pogled, malo vjerojatno, međutim, može se povući paralela s jednom pojavom u nekim podravskoslavonskim staroštokavskim govorima. Naime, u tim govorima uz Dravu (Klaić, Hamm), pri prelasku siline sa zadnjega sloga, što ne odgovara i ne mora biti u vezi s novoštokavskim prelaženjem, na prethodnom je slogu dobiven dugi silazni naglasak, koji se izjednačuje sa starim cirkumfleksom. To je tip *rûka, glâva* (*rù:ka, glà:va*). U isto vrijeme u tim govorima ostaje nepromijenjen novi praslavenski akut kao uzlazni naglasak, npr. *pítam, sūša*. Bez obzira na to što u tim govorima stariji cirkumfleks i akut ostaju nepromijenjeni, tj. novi cirkumfleks u tipu *glâva* ne izaziva dalje prefonologizacije, bitno je da je uopće takav razvoj moguć. To znači da je i drugdje u srednjovjekovnoj Slavoniji, upravo na području današnjih sjeveroistočnih kajkavskih govora, pri pomicanju siline prema početku riječi mogao biti dobiven novi cirkumfleks, a ne akut. Međutim, taj je cirkumfleks tada mogao izazvati prijelaz staroga cirkumfleksa u noviji akut, a on je mogao izazvati kraće nje staroga prasl. akuta.

1.11. Progresivno pomicanje siline sa starijih naglašenih slogova u sjeverozapadnim govorima (*mlātimo, tāncāti*) može se povezati s regresivnim pomicanjem u jugozapadnim govorima (*pōsekel < posēkel*), koje je Ivšić svrstao u svoju III. skupinu. Naravno, kod regresivnoga pomicanja nije dobivena nenaglašena duljina, jer kajkavska akcentuacija u osnovi ne pozna nenaglašenih zanaglasnih duljina. Ako je, dijelom ili općenito, ta metaksa izvedena prije nestanka zanaglasnih duljina, one su se kasnije pokratile.

1.12. Također je već Ivšić utvrdio još jedan akcentuacijski tip, i to s prijelazom novoga prasl. akuta u cirkumfleks, ali bez obratne metatonije, i samo s

naglasak na kraju riječi (Skøld) — teško je reći. Također bih ostavio po strani eventualnu još raniju vezu sa slovačkim jezikom, za koji je isto iznijeta pretpostavka o ranijem fiksanom naglasku na penultimi (Romportl). Ne čini se vrlo vjerojatnim tako rano ograničenje mjesta, jer bi ga tada trebalo staviti najkasnije u 10. stoljeće.

regresivnom metataksom siline u kratkim slogovima: *mlātim* → *mlātīm*, *mlāfīti* → *mlātīti*, *lopāta* → *lōpata*, ali *mēso*, *jāgoda*. Istina, on je tu akcentuaciju pronašao samo u jednom mjestu, na sjeveroistoku, pa je nije ni uzeo u obzir pri svojoj klasifikaciji. Međutim, takva je akcentuacija zastupljena u dvadesetak mjesnih govora u istočnoj Podravini i Bilo-gori te u većini govora sjeverne Moslavine, dakle sve na sjeveroistoku kajkavskoga područja. Moguće su dvije pretpostavke o nastanku te akcentuacije. Prvo, mogla je nastajati u novije vrijeme u dodiru s novoštokavskim govorima, koji imaju sličan takav razvoj, jer se razvila u govorima koji su bili s njima u kontaktu i na području s velikim migracijama. Drugo, možda je ipak starija, nastala na području između triju akcentuacija – na području s unakrsnom metatonijom i cirkumfleksom, na sjeveru, na području s regresivnim pomakom siline sa središnjeg cirkumfleksa, na jugu, te na istoku gdje se čuva starije stanje, kao i danas u nekim slavonskim staroštokavskim govorima. To su mogli biti kajkavski ili prijelazni kajkavsko-štokavski (-šćakavski) govori (Lončarić 1982).

1.13. Distribucija. Svi kajkavski govori nemaju jednaku distribuciju naglaska koji su karakteristični za OKA, kao što je uobičajno za prirodni jezični/dijalektni kontinuum. Naravno, ne mislim ovdje na kasnije promjene u akcentuaciji kajkavskih govora, koje su mnogobrojne i raznolike. Akut i cirkumfleks u tipičnim kajkavskim položajima nemaju ni neki govori koji imaju druge tipične kajkavske osobine, npr. jednadžbe $\acute{e} = \text{ə}$, $\text{ɔ} = \text{ɨ}$. U sjeveroistočnim govorima, što se ide dalje na istok sve je manje i manje kategorija s tim naglascima. Međutim, neke kategorije tipične za kajkavštinu nalazimo i danas, nakon velikog fizičkog i arealnog prodora novoštokavštine, daleko na istoku, tako u spominjanim Podgajcima, npr. NA pl. *vimēna*. S druge strane, neki govori na južnoj periferiji (npr. Blatnica kod Karlovca) koji nemaju kajkavske vokalske tipične karakteristike ($\acute{e} = \text{ə}$) imaju značajke OKA u potpunosti.

1.14. Poseban su slučaj kajkavski govori u Gorskom kotaru i kajkavski, odnosno kajkavizirani govori s čakavskom osnovom (donjosutlanski dijalekt).

U Gorskom kotaru mogu se razlikovati dva glavna razvojna toka, odnosno govori s dvije osnove. Istočni, manji poddijalekt povezan je s glavnom kajkavskih govora. Zapadni, veći poddijalekt ima – ako ne svi govori, onda glavna – osnovni slovenski razvoj. Drugo je pitanje jesu li takvi govori na tom području autohtoni ili su sekundarni, jesu li ih donijeli doseljenici u migracijama nakon 16. stoljeća. Slovenski razvoj pokazuju primjeri s progresivnom metataksom cirkumfleksa, što je bitna slovenska prozodijska crta. Danas je u tim govorima stanje dvojako. U jednim govorima nalazimo prema cirkumfleksu naglasak na ultimi, npr. *golōp* 'golub', *kakōš* 'kokoš', *devēt*, *mesō* (Ravna Gora, Finka 1974: 35). U većini govora ultima više nije naglašena, ali se na temelju vokalizma može zaključiti da je prije bila, tj. da je došlo do ponovne, sada regresivne, po smjeru suprotne, metatakse, npr. *kūsit* 'kositi', *kūsti* 'kosti', *ūku* 'oko' (Turni kod

Delnica, Lisac 1988: 157). Razvoj je bio: *ùku* < **ùko* ili **ukû* < *ukô* < **okô* < **òko*.

U zapadnom poddijalektu goranskoga dijalekta nalazimo i noviju slovensku crtu — duljenje kratkoga naglašenog nezadnjeg sloga, što je zabilježeno i u rijetkim gornjosutlanskim govorima. Gubljenje intonacijskih opreka i kraćenje nenaglašenih duljina, što je također značajka zapadnih goranskih govora, a tipično je za slovenski jezik, nema većeg značenja za vezu sa slovenskim jezikom jer su te pojave poznate i drugim kajkavskim govorima.

1.15. Donosim ovdje potpun Ivšičev pregled akcentuacijskih tipova, tipova prozodijskih sustava, jer inače nije dostupan. Ivšičevi su tipovi dijakronijski, temelje se na porijeklu pojedinih akcenata. Dva ili više dijakronijskih tipova mogu biti isti sinkronijski tip, npr. prvi tipovi u prve tri (I-III) Ivšičeve skupine.

1.16. Kasnija su istraživanja nadopunila Ivšičev inventar tipova, revidirala su ga, odnosno precizirala i drukčije interpretirala pojedine njegove podatke, a pokazala su i drukčije stanje od onoga koje navodi Ivšić za pojedino mjesto ili čak kraj. U potonjem slučaju moguće je ili da Ivšić nije dobro utvrdio stanje ili se ono stvarno u međuvremenu promijenilo.

(1) Akcentski tip I_7 (za koji je, po njemu, karakteristična razlikovnost mjesta naglasaka i kvantitete, u naglašenom slogu) Ivšić smješta u Međimurje, tj. na svojoj karti naznačava takvu akcentuaciju za cijelo Međimurje. Novija istraživanja u istočnom Međimurju, u nekoliko središnjih međimurskih govora, u jednom zapadnomeđimurskom govoru (Štrigovi) i u nekoliko prekomurskih govora (u Mađarskoj) pronašla su drukčije stanje u istraživanim govorima, a tako će biti i drugdje u Međimurju. U njima je ukinuta i opreka po kvantiteti, tako da je razlikovno ostalo samo mjesto naglasaka (siline), kao u istočnoslavenskim jezicima. Kvantitetske su se opreke prefonologizirale u kvalitetne, čuvaju se u različitoj boji vokala (v. 1.2).

Šojat (1981) za Prelog donosi akcentuaciju kakvu je Ivšić naznačio za Međimurje, s točnijom interpretacijom. Naime, Ivšić za dugi slog označuje cirkumfleks ($\overset{\sim}{\ }$), što bi značilo da se dugi slog označuje (samo) silazno, ali ako nema opreke po modulaciji, izgovor ne može biti jedino takav, on može biti samo pretežit. Šojat točnije kaže da u dugom slogu nema opreke po kretanju tona.

(2) Tip I_8 Ivšić utvrđuje za najzapadnije zagorske govore, uz slovensku granicu. Kao i u njegovu tipu I_7 , ovdje također nema opreke po tonu, a realizacija drugoga naglašenog sloga također bi bila silazna. Posebna bi značajka te akcentuacije bila u genezi: kratak slog s prenesenim naglaskom s ultimate zadržava kratkoću (tip *žēna* < *ženà*), a na mjestu starog prasl. akuta nalazi se duljina (*līpa*). To bi značilo ili (1) da se kratak slog sa starijom duljinom produljio ili (2) da se stari akut nije pokratio. Međutim, stari prasl. akut sigurno se pokratio i u susjednim slovenskim govorima. Kako se obično dulji slog s prenesenim naglas-

kom (v. tip I₂), ovdje bismo imali vrlo zanimljiv tip, koji bi se mogao protumačiti tako da je do dezoksitoneze došlo kasno, a prije toga se kratki naglašeni nezadnji slog produljio (kao u slovenskom jeziku; 1. ženà, lîpa, 2. ženà, lîpa, 3. žèna, lîpa). Takav je razvoj malo vjerojatan. Novija istraživanja nekoliko mjesnih govora toga područja pokazala su da je razvoj išao dalje. U istraživanim je govori- ma stanje kao u istočnom Međimurju – ukinuta je opreka i po kvantiteti (Lončarić 1985a).

(3) Ivšić je izričito rekao da takav tip u I. skupini koji ne bi imao oksitonezu tipa *ženà*, a može imati akut na ultimi (*letī*), nije moguć, jer ga on nije našao. Međutim, Jakoby je utvrdio takav tip u Gornjoj Stubici, pa bi to trebao biti tip 4 u I. skupini.

(4) U Hrašćini je pronađena akcentuacija u kojoj su $\hat{}$ i \sim u jednosmjernoj opoziciji.

(5) Junković (1982) utvrdio je da u III. Ivšićevoj skupini u nekim turopoljskim govorima s metatonijskog medijalnog cirkumfleksa silina nije pomaknuta prema početku riječi (*g'ovedina* < *govêdina*), što bi po Ivšiću bila osnovna značajka te skupine. To je potvrđeno i za neke južnomoslavačke govore (moji podaci). Zbog nedostatnih istraživanja ne može se reći da li ta pojava zauzima kakvo ograničeno područje, jer ako je to tako, moglo bi se govoriti o podskupini u III. skupini, ali je svakako riječ o novom tipu, odnosno o novim tipovima u III. skupini.

(6) U III. skupini Ivšić je utvrdio samo tri tipa. Ivić i Šojat našli su u Turo-polju akcentuaciju u kojoj se kratki slog s prenesenim naglaskom dulji (npr. *žé:na* < *ženà*), što je inače u serbokroatistici nazvano “kanovačkim duljenjem” (Ivić 1957, Šojat 1967). Međutim, Šojat navodi da se negdje dulji svaki kratki slog, posebno u dvosložnim riječima. To je u skladu s onim što je Ivšić pisao o kajkavskom izgovoru kratkoga naglaska uopće. Ivšić nije naveo, možda nije uočio, da se kratki naglašeni slog može drukčije ponašati ako je različitog porijekla. Međutim, on je naveo da se kratki naglašeni slog, dakle svaki – bez obzira na porijeklo, može duljiti pa i doseći punu duljinu i izjednačiti se s akutom, npr. *nō:sim* (nova duljina) kao *pī:šem* (stara duljina). To se susreće u većini kajkavskih govora koji još nisu potpuno ukinuli opreku po kvantiteti (kao Međimurje i gornjosutlanski dijalekt). Ako to sumiramo, fonološka bi interpretacija takvoga stanja bila da je opreka po kvantiteti u većini kajkavskih govora fakultativna, jednosmjerna, odnosno da supostoje dva (pod)sustava u većini kajkavštine, tj. jedan u kojem postoji opreka po kvantiteti i drugi u kojem je ta opreka ukinuta (Lončarić 1988b).

(7) U nekim južnomoslavačkim govorima starohrvatski akut prešao je u cirkumfleks samo na penultimi (prije i na ultimi), a na antipenultimi (i dalje) nije. Negdje je silina s kratkoga medijalnog sloga prešla na prethodni dugi slog,

ali ne i na kratki, pa imamo *pī:tati* (< *pi:t'ati*), a ostaje *kop'ati*. Rjeđe prelazi na prethodni slog i silina s duge penultime, i to češće s otvorene, npr. *l'eti* (< *letī*), ali *kovà:č*.

Uzimajući u obzir sve navedene dopune, u III. skupini mogli bi se, držeći se Ivšičeva označavanja, zasad odrediti ovi tipovi:

1. *ženā, letī, sūša*
2. *žēna, letī, sūša*
3. *žēna, krāva, letī, sūša*
4. *žēna, krāva, letī, sūša, mēso*
5. *žēna, letī, sūša, pītamo*
 - a. *pītāti*
 - b. *pītāti*
6. *žēna, letī, sūša, pītamo*
 - a. *pītāti*
 - b. *pītāti*
7. *žēna, lēti, sūša, pītamo, pītati*
8. *žēna, lēti, sūša, pītamo, pītati*

Ovdje nije uzeta u obzir pojava ostajanja (metatonijskoga) cirkumfleksa u medijalnom slogu, tj. izostajanje njegova prebacivanja.

(8) Ivšičev tip IV₈ (ovdje D, v. 2.4.), tj. sustav s ograničenim mjestom naglaska na zadnja dva sloga (akcentske) riječi (Zweisilbengesetz) i ukinutom oprekom po tonu izdvaja se iz IV. Ivšičeve skupine i po svojoj specifičnoj crti ravnopravan je ostalim njegovim osnovnim skupinama. Ta je akcentuacija, kao i tip IV₇ – s ograničenim mjestom ali s fonološkom modulacijom, unikum ne samo u kajkavštini i hrvatsko-srpskom dijasistemu već i u slavenskom svijetu i općejezičnim okvirima. (Akcentuaciju IV₇ ne nalazimo, barem ne više danas, u Jagnjedovcu, kamo ju je locirao Ivšić, jer jagnjedovački govor ima isti prozodijski sustav kao što je u Virju i Đurđevcu (v. 1.10.). Akcentuaciju IV₇ treba pretpostaviti za Miklinovec u Koprivnici, gdje su danas $\hat{}$ i $\tilde{}$ u jednosmjernoj opoziciji, tj. svaki $\hat{}$ se može realizirati i kao $\tilde{}$, ali $\tilde{}$ u primjerima kao *glā:va* ne može.

(9) U glavnini sjevernomoslavačkih i u nekim bilogorskim govorima postoji akcentuacija (koju je uočio već Ivšić, ali samo u jednom mjestu – Donjim Mostima kod Podravskega Novigrada) u kojoj je starohrvatski akut metatonirao u cirkumfleks, ali ne i obratno (v. 1.2.). Po tom važnom obilježju (koje je inače karakteristično za govore s novoštokavskom akcentuacijom) i ta akcentuacija ima isti rang kao ostale osnovne kajkavske akcentuacijske skupine (kao i akcentuacija sa zakonom dvaju slogova i bez kvantitetskih opreka). (Prema Ivšičevom brojanom označavanju, mogla bi se nazvati “V.” skupina, dok bi podravska bila “VI.”, međimurska “VII.” u gornjosutlanska “VIII.”). U toj skupini neki govori

imaju "četiri" naglasaka, tj. opreku po tonu i u kratkom (naglašenom) slogu. Četiri akcenta imaju i rijetki govori u IV. Ivšičevoj skupini (tipovi 1-4).

2. Današnje stanje

2.0. Dosad su u kajkavskome narječju pronađena 22 različita tipa prozodijskih sustava, a s velikom se vjerojatnošću može pretpostaviti da će se u dosta brojnim još neistraženim kajkavskim mjesnim govorima naći još nekoliko tipova. Po zastupljenosti triju prozodijskih obilježja u pojedinim sustavima – mjesta naglasaka, odnosno siline, kvantitete i modulacije (opreke po kretanju tona), ta 22 sustava čini pet skupina. Opreka po kretanju tona može se interpretirati kao razlika u mjestu siline u okviru dviju mora dugoga sloga. Takva interpretacija plodna je u tumačenju razvoja kajkavske akcentuacije, ali se tako ne mogu interpretirati svi prozodijski sustavi kajkavskoga narječja. To nije moguće za sustave koji imaju opreku po tonu i u kratkom slogu, a nemaju ograničenja u distribuciji prozodijskih obilježja (Junković 1977). S trima navedenim prozodijskim obilježjima mogu se opisati sve razlike koje postoje u kajkavskim prozodijskim sustavima pa se držimo takvoga opisa.

Pet spomenutih skupina tipova prozodijskih sustava jesu:

A – s tri prozodijska obilježja (16 tipova)

B – s dva obilježja: mjestom naglasaka i kvantitetom (tri tipa)

C – s dva obilježja: kvantitetom i tonom (jedan tip)

D – s jednim obilježjem: kvantitetom (jedan tip)

E – s jednim obilježjem: mjestom naglasaka (jedan tip).

Skupina A

2.1. Podskupina a. Šesnaest sustava u kojima fonološku funkciju imaju tri prozodijska obilježja čine dvije podskupine: (a) s dva poznata sustava u kojima opreka po kretanju tona postoji i u kratkom slogu i (b) podskupina s 14 sustava u kojima je ta opreka zastupljena samo u dugome slogu.

2.1.1. U većini govora ove podskupine opreka po kvantiteti postoji samo u naglašenom slogu, dakle kvantiteta je vezana za silinu (tip 1). Drugih ograničenja u distribuciji prozodijskih obilježja nema. Naglašen može biti svaki slog u riječi, svaki naglašen slog može biti i kratak i dug, s uzlaznim i silaznim tonom, dakle i posljednji i jedini slog riječi⁹. Formula je naglasnih mogućnosti $x = 4n$, gdje je n broj slogova u riječi. Prema tome, kod trosložnih riječi postoji 12 naglasnih mogućnosti.

Primjeri: *sěl* pridj. radni m. r. jed., *sěl* imper. 2. l. jed. od *seliti*; *sè:l* G množ. od *selo*, *vò:z*, *vó:z* imper. 2. l. jed. od *voziti*, *sèla* 'sjela', *séla* G jed. od *selo*, *pè:ta*

⁹ Taj bi sustav odgovarao akcentuaciji slovenskoga govora mjesta Sele, koji je opisao Isačenko.

broj, *pé:ta* 'peta', *preslâb*, *odnés* imper. 2. l. jed. od *odnesti*, *premlâ:d*, *napét* inf. 'napeti'.

Navedeni su primjeri po kojima se može vidjeti i distinktivnost prozodij-skih obilježja.

Kao što je već naprijed navedeno, u takvu se sustavu opreka po kretanju tona ne može interpretirati kao razlika u mjestu siline u okviru dviju mora du-goga sloga.

Takav sustav nalazimo u kajkavskom govoru sela Reke kod Koprivnice, ot-kud su i navedeni primjeri, nalazimo ga u govoru Hrvatskoga Sela¹⁰, u nekim govorima u blizini Križevaca (Osek) te u istočnim bilogorskim govorima (npr. Ciglenu).

Rijetki su govori u kojima opreka po kvantiteti postoji i izvan naglašenoga sloga, i to je onda u zanaglasnom slogu, tj. imaju zanaglasnu duljinu (tip 2). To je uobičajeni tip sustava u nekim novoštokavskim govorima i nalazimo ga upra-vo samo u nekim kajkavskim govorima u novoštokavskom susjedstvu te s novo-štokavskim utjecajem i u drugim kategorijama (npr. u Novoj Ploščici, S. Mo-slavina).

2.1.2. Podskupina b. Razlike između 15 sustava ove podskupine većinom nisu velike, a sastoje se u različitoj distribuciji prozodijskih obilježja. Različito-st u distribuciji posljedica je ograničenja s obzirom na položaj sloga u riječi. Ogra-ničenja se odnose uglavnom na dvije pozicije: zadnji i nenaglašen slog. S obzi-rom na ultimom najraširenije je ograničenje u opreci po tonu, tj. ta se opreka jav-lja u najmanjem broju sustava. Samo u četiri sustava (1-4)¹¹ imamo primjere kao *letī*. U ostalim sustavima s dugom naglašenom ultimom takvi primjeri gla-se *letī*. Ako opreku po kretanju tona interpretiramo kao razliku u mjestu siline dviju mora dugoga sloga, pravilo bi za ograničenje glasilo: druga mora dvomor-ne ultime ne može nositi silinu. Drugo je ograničenje s obzirom na ultimom u to-me da se naglasak pomiče s ultime, i to: (a) kratka ultima gubi naglasak prije nego duga: *žena* ali *let'ii* ili *let'i* (*letī* ili *letī*, 3, 4, 7-9); (b) otvorena ultima gubi silinu prije nego zatvorena: *žena* uz *jez'ik* i *l'eti* uz *ko'a:č* (*ko'tâč*, 3, 10).

Iz navedenoga je vidljivo da pri pomicanju mjesta siline postoji hijerarhij-ski odnos. Zanimljivo je da ne postoji hijerarhija, uvjetovanost, između ograni-čenja u opreci po kretanju tona u dugoj ultimi i ograničenja za silinu na kratkoj ultimi. Poznata su dva sustava u kojima se silina povlači s kratke ultime, u je-dnome samo s otvorene — *žena*, ali *o'tac* (Ivšićev tip II₃) — a u drugome i sa za-

¹⁰ V. Zečević, 1975. Autorica to izriječkom ne kaže u opisu govora, ali se to vidi iz navedenih prim-jera, a potvrdila mi je takav zaključak i usmeno, na čemu joj i ovdje zahvaljujem. Ostalo su moji podaci.

¹¹ Brojevi u zagradama odnose se na broj tipa u Pregledu tipova prozodijskih sustava.

tvorene — 'otec — dok u oba sustava dolazi *leti'i* (*leti*) (G. Stubica, Bistričko Podgorje, Jakoby).

Treće je ograničenje u tome da se izvan naglašenoga sloga gubi opreka po kvantiteti. U dva sustava (2,6) ograničenje zahvaća samo penultimu: ispred kratke naglašene ultime slog je uvijek dug, ispred duge uvijek je kratak: *že:n'a* (*ženā*), ali G *žene'e* (*ženē*), prema *mła:t'iti* i *kos'iti*. Više je sustava gdje ograničenje zahvaća svaki nenaglašeni slog, točnije prednaglasni slog, jer gubitak duljine iza naglasaka poznaju gotovo svi kajkavski govori, tj. to je općekajkavska karakteristika. Odnos toga ograničenja i prethodnih ne može se još odrediti zbog nedostatka podataka, ali ono što je poznato upućuje na zaključak da nisu u hijerarhijskom odnosu, npr. (4) *leti'i*, 'otec, *mła'titi* i (8) *let'i*, 'otec, *mła:titi*. Zbog toga se za svaki tip kad nije uzeta u obzir opreka po kvantiteti u nenaglašenom slogu, zbog nepotpunosti podataka, mogu u pravilu pretpostaviti dva tipa — s oprekom i bez opreke po kvantiteti nenaglašenoga prednaglasnoga sloga, npr. za tip 3. sustav s *mła:titi* i sustav s *mła'titi*, a kad je poznat tip s jednom mogućnošću, može se pretpostaviti i tip s drugom, npr. uz (4) *mła'titi* može se pretpostaviti da će se naći i tip s *mła:titi*.

U jednom sustavu (1) nema nikakvih ograničenja. Genetski gledajući, taj bi sustav mogao biti polazni kajkavski sustav, i s obzirom na tipologiju i s obzirom na raspodjelu prozodijskih obilježja u leksičkim i gramatičkim morfemima. Potvrđen je u nekoliko lokalnih govora (Pušća, Trstenik kod Brdovca, Lukavec itd.). Naglasak na ultimi može imati desetak sustava (1-10), u šest od njih (1-3, 5-7) naglašena je kratka ultima, u četiri (1, 2, 5, 6) i otvorena, a u dva samo zatvorena (3, 7). U četiri sustava naglašena je samo duga ultima. U jednoj od njih (4) na njoj postoji opreka po tonu, a od ostalih triju u dva sustava (8, 9) može biti naglašena i otvorena te u jednom (10) samo zatvorena ultima.

Razlika između sustava 8. i 9. u tome je što u tipu 8. ima, a u tipu 9. nema opreke po kvantiteti u prednaglasnom slogu. To su dva najrasprostranjenija tipa naglasnih sustava u kajkavskome. Tipovi 11. i 12., u kojima ultima ne može biti naglašena, razlikuju se također po postojanju — nepostojanju opreke po kvantiteti u prednaglasnim slogovima.

Trinaesti se sustav u ovoj podskupini temelji na fakultativnosti opreke po tonu u dijelu distribucije. Svaki $\hat{\ } (xx)$ može biti $\sim (x'x)$, a svaki \sim ne može biti $\hat{\ }$. Ti su tonemi u jednosmjernoj opoziciji. Distribucija je određena leksički, dakle ovisi o porijeklu tonema. Zasad je taj sustav utvrđen samo u nekoliko govora, Hrašćini i u nekim istočnim kajkavskim govorima (npr. Čepelovcu i Budrovcu).

U četrnaestom tipu, koji je zasad pronađen samo u jednom mjestu (Vaški kod Podravske Slatine), opreka po kvantiteti postoji i u prednaglasnom i u zagnaglasnom slogu.

Jezici koji su u pojedinim dijelovima svojega sustava tipološki jednaki, tj. koji imaju istovjetne djelomične sustave (Teilsystem), npr. vokalizam, akcentuacija, genetski mogu biti posve različiti. Slično je i s govorima u kojima dolazi

13 navedenih tipova prozodijskih sustava, koji svi imaju temeljnu prozodijsku značajku istu, tj. tri fonološka prozodijska obilježja, s nekim razlikama u distribuciji u okviru riječi. Međutim, isti tonemi u različitim govorima istoga naglasnoga tipa imaju različito porijeklo ako su govori imali različit razvoj, odnosno različitu distribuciju u leksiku, ako pripadaju različitim genetskim, dijakronijskim akcentuacijskim sustavima.

Navedena ograničenja koja se odnose na ultimum u nekim govorima nisu izazvala druge promjene u akcentuaciji, a u nekim su izazvale nove promjene, pa čak veoma komplicirane procese prefonologizacije u akcentuaciji, kakve rijetko susrećemo u slavenskim jezicima, a izazvali su promjene i u vokalizmu. Četiri su različita smjera tih prefonologizacija, koji iz kajkavskoga narječja izdvajaju četiri skupine kajkavskih govora. Ta četiri pravca razvoja najbolje se očituju u sudbini kajkavskoga metatonijskoga cirkumfleksa i siline na kratkom medijalnom slogu:

ˆ (cirkumfleks)

<i>α. posēkel, govēdina, lop'ata</i>	(I)
<i>β. p'osekel, g'ovedina, lop'ata</i>	(II)
<i>γ. posēkel, govēdina/govēd'ina, l'opata</i>	(IV)
<i>δ. posēkel, govēdina, l'opata</i>	(6)

(U zagradama su brojevi Ivšićevih skupina.)

Kako se vidi, dvije se skupine karakteriziraju samo jednom izotonom, sudbinom cirkumfleksa; treća i četvrta dvjema. Zanimljivo je da nije riječ o prijelaznim govorima, između tih dvaju govora jer skupina *δ* nema kontakta s *α* skupinom — odvojena je od nje skupinom *γ*. Slično je stanje u štokavskim govorima, naravno bez metatonijskog cirkumfleksa u specifičnim kajkavskim pozicijama¹². Kajkavskom narječju pribrajaju se i govori koji su drugoga porijekla, npr. čakavskoga (donjosutlanski govori). Oni nemaju kajkavskoga cirkumfleksa pa se, na primjer, karakteriziraju odnosom:

pos'ekel, gov'edina, lop'ata.

U navedenim genetski različitim skupinama, koje se zasnivaju na različitim procesima prefonologizacije starijih opreka na nov način, razvili su se u nekim govorima sinkronijski strukturno jednaki prozodijski sustavi. Tako navedeni tip 8. dolazi u četiri skupine — u naše prve tri i u donjosutlanskim govorima. Da bi se vidjela zastupljenost pojedinih strukturnih tipova u genetskim skupinama i omogućila usporedba sa starijom literaturom, u pogledu tipova uz svaki je tip označeno koji mu Ivšićevi genetski tipovi odgovaraju. Odnos je Ivši-

¹² U nedalekim štokavskim govorima oko Virovitice imamo strukturno iste prozodijske sustave kao i u kajkavskim govorima. Usp. S. Sekereš 1975, Lončarić/Finka.

ćevih osnovnih grupa, rimski brojevi, i naših: α – I, β – III, γ – IV, δ – Ivšić te govore nije uzeo u obzir. Ivšićevu II. grupu čine donjosutlanski govori s čakavskom osnovom. Kada je to bilo moguće, uzeo sam i Ivšićeve primjere radi lakšega praćenja i usporedbe.

Skupina B

2.2. S fonološkom funkcijom mjesta naglaska i kvantitete poznata su zasad samo tri tipa sustava, a može ih se s velikom vjerojatnošću pretpostaviti još nekoliko.

U prvom tipu naglašena može biti duga ultima. Nema podataka o prednaglasnoj duljini, a može se pretpostaviti da će se u još neistraženim govorima ovoga tipa naći oba sustava – s oprekom po kvantiteti u prednaglasnim slogovima i bez nje. Ovi se govori s dviju strana, na zapadu i na istoku, nastavljaju na govore genetske skupine α .

Drugi tip sustava razlikuje se od prvoga u tome što u njemu ultima ne može uopće biti naglašena. Nalazimo ga u gorskokotarskim govorima.

Treći tip ima više pravila. Naglašena mogu biti samo tri posljednja sloga riječi, ali pretposljednji samo ako je dug, a ultima ako je duga i zatvorena. Opreka po kvantiteti postoji samo u drugom slogu.

Ova se skupina razlikuje od skupine A po tome što je bitna njezina karakteristika pojednostavljivanje sustava u odnosu na skupinu A gdje su promjene u službi prefonologizacije.

Skupina C

2.3. Sustav u kojem fonološku funkciju imaju samo kvantiteta i ton veoma je neobičan. Mjesto naglaska ograničeno je kao i u sustavu D na zadnja dva sloga riječi, a koji će to slog od ta dva biti, određeno je kvantitetom ultime: ako je duga, onda je i naglašena, ako je kratka, naglašena je penultima. Međutim, u mnogim gramatičkim kategorijama, pojedinim padežima i licima, redovne su dublete, s kratkom i dugom ultimom. Razumljivo je da je takav sustav rijedak, pa i jedan lokalni govor od dvaju koje je Ivšić naveo da imaju takav tip naglasnog sustava (kod njega je to tip I_7) nema, bar danas, takav sustav. To je govor Jagnjedovca. U tome govoru imamo sustav D, tj. ton nije relevantan, samo što se za razliku od nekih drugih lokalnih govora koji imaju isti sustav duga penultima praktično uvijek realizira uzlaznim tonom, a, na primjer, u Virju redovno silazno, u Đurđevcu je obična i silazna i uzlazna realizacija. Drugi lokalni govor koji Ivšić spominje, a to je govor Miklinovca, koprivničkoga predgrađa, ima sustav C, a isto tako nalazimo ga i u Dubovcu, danas dijelu Koprivnice. U gradskim sredinama teško je danas odrediti takve pojave jer se samo po nekoliko ljudi u potpunosti služi starijim idiomom.

Skupina D

2.4. O sustavu u kojem je fonološki relevantna samo kvantiteta, bilo je govora već u prethodnoj točki. Po tome je taj sustav sličan prozodijskom sustavu zapadnoslavenskih jezika, češkome i slovačkome, a graniči s mađarskim, koji također ima takav sustav, a koji je navedene podravske govore odvojio od zapadnoslavenskih jezika. To sve neće biti slučajno, kao što je već i primijećeno (Ivić 1959). Međutim, naš sustav D razlikuje se od navedenih sjevernih jezika u tome što u njemu silina nije fiksirana na prvom slogu riječi, već na predzadnjoj mori, te time podsjeća na prozodijski sustav latinskoga jezika, u kojem je silina bila vezana na treću moru od konca riječi. Takav je sustav pretpostavio Trubeckoj (1928), a dokazao ga Olesch (1973) za polapski jezik. Iz takva sustava razvio se i današnji sustav u gradišćanskom govoru Bajngroba (Weingraben), gdje više nema opreke po kvantiteti, a naglašena mogu biti uglavnom samo dva zadnja sloga riječi (Neweklowsky 1978).

Skupina E

2.5. U ovome sustavu, kao i u prethodnome, fonološku funkciju ima samo jedno prozodijsko obilježje, ovaj put mjesto naglasaka. Paralele su drugi slavenški jezici, sada istočnoslavenski jezici. U međimurskim govorima gdje se pojavljuje ovaj sustav gubljenje opreke po kvantiteti imalo je za posljedicu povećanje vokalnoga sustava — prefonologizacija fonološkim sredstvima druge vrste.

S obzirom na rasprostranjenost pojedinih tipova prozodijskih sustava u kajkavskom narječju značajno je da većina kajkavskih govora ima jedan od sustava iz skupine A. Ako se osvrćemo samo na prozodijsku strukturu, ti su govori u odnosu na pretpostavljenu praslavensku akcentuaciju i prozodijske sustave većine slavenskih jezika konzervativni. Međutim, ako imamo u vidu i razvoj tih sustava, promjene u njima, što se ogleda u različitom porijeklu nekih tonema, odnosno o njihovoj različitoj raspodjeli u različitim govorima, što čini različite genetske, dijakronijske tipove prozodijskih sustava, onda je konzervativan samo dio govora sa sustavom iz A-skupine, i to onaj dio govora koji ulazi u 1. genetsku skupinu s obzirom na akcentuaciju. U ostale tri skupine imamo kao rezultat različitih prefonologizacija genetski čak veoma raznovrsna stanja.

Govori ostalih tipoloških skupina, u kojima je došlo do pojednostavljivanja prozodijskoga sustava, koji su dakle i tipološki otišli dalje u razvoju, zauzimaju manja područja i, kao što obično i jest, nalaze se na periferiji dijasistema.

Nigdje drugdje u slavenskom svijetu nema kao u kajkavštini na tako malom prostoru tako velikih razlika u akcentuaciji, ni tipološki ni genetski.

PREGLED TIPOVA PROZODIJSKIH SUSTAVA

- A.
- a.
1. *léti, lète*¹³, *mè:so, mlà:timo, premlá:t, premlà:d* (Reka)
 2. *léti:* (Nova Ploščica)
- b.
1. *letí:, žen'a, mè:so, mlá:timo, mla:t'iti* (I₁, II₁)
 2. " *že:n'a* " " " (I₂)
 3. " *žena, o'ec, mè:so, mlá:timo* (II₃)
 4. " " *'otec* " " *mla't'iti* (G. Stubica)
 5. *letí:, žen'a, mè:so, mlá:timo* (I₄, II₂, III₂)
 6. *letí:, že:n'a, mè:so, mlá:timo, mla:t'iti* (Horvati)
 7. " *žena, o'ac, mè:so, mlá:timo* (II₄)
 8. " " *'otec* " " *mla:t'iti* i
mè:so, mla:t'imo, mlá:titi (I₅, III_{1,2}, IV₅)
 9. " " *mè:so,* " " *mlá:titi, mla't'iti* (I₅, IV_{1,3})
 10. *l'eti, kolà:č, mé:so, mlà:timo, l'opata, jag'oda* (Glogovnica)
 11. " *k'olač* " *mla:t'imo* " " *sù:ša* (IV₆)
 12. " " " *mlà:timo* " *j'agoda ili jag'oda* (IV_{2,4})
 13. " " *mè:so, mè:so, mla't'iti* (Hrašćina)
 14. *l'eti, k'ola:č* " " *mla:t'iti* (Vaška)
- B.
1. *j'ezik, let'i:, mé:so, s'u:ša, v'i:no* (I_{7,8}; Gorski kotar)
 2. " *l'eti* " " " (Gorski kotar)
 3. " " " " " *kap'u:t, p'i:tati, nos'iti* (D. Zdelice)
- C.
- j'ezik, let'i:, mé:so, sù:ša, mla:t'imo, mla:t'iti, jag'oda, lop'ata* (IV₇; Miklinovec)
- D.
- " *let'i:, m'e:so, s'u:ša* " " " (IV₈)
- E.
- " *let'i, m'eso, s'uša, ml'atimo, j'agoda, l'opata* (Međimurje, zapadno Zagorje)

¹³ NA od *lèto* 'ljetu' u konstrukciji s brojevima 2, 3, 4.

IZABRANA LITERATURA

1. Arumaa, P., 1964: *Urslavische Grammatik. I.* Heidelberg.
2. Belić, A., 1914: *Akcentatske studije.* Beograd
3. Belić, A., 1927: *Kajkavski dijalekat.* Narodna enciklopedija Srba, Hrvata i Slovenaca. Beograd.
4. Belić, A., 1960: *Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika. I. Fonetika.* Beograd.
5. Brozović, D., Ivić, P., 1981: *Ishodišni srpskohrvatski/hrvatskosrpski fonološki sistem. Fonološki opisi.* Sarajevo, 221-226.
6. Dybo, V. A., 1982: *O nekotorych akcentologičeskich izoglossach slovensko-kajkavskoj jazykovej oblasti.* Hrvatski dijalektološki zbornik 6, 101-134.
7. Ebeling, C. L., 1967: *Historical Laws of Slavic Accentuation. To Honor Roman Jakobson.* The Hague – Paris, 577-593.
8. Fancev, F., 1907: *Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie.* *AslPh* 29, 305-389.
9. Finka, B., 1982: *Akcentatski odnosi na "kajkavsko-čakavskom" području istočno od Karlovca.* Hrvatski dijalektološki zbornik 6, 161-168.
10. F O: *Fonološki opisi srpskohrvatskih ... slovenačkih i makedonskih punktova obuhvaćenih Opšteslavenskim lingvističkim atlasom.* Sarajevo 1981.
11. Garde, P., 1976: *Histoire de l'accentuation slave 1-2.* Paris.
12. Hamm, J., 1949: *Štokavština donje Podravine.* Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 175, 5-70.
13. Isaćenko, A. V., 1939: *Narječje vase Selo na Rožu.* Ljubljana.
14. Ivić, P., 1957: *Izveštaj o terenskom dijalektološkom radu u severnoj Hrvatskoj i južnoj Dalmaciji u leto 1957. god. Godišnjak Filozofskog fakulteta, Novi Sad VI, 403-405.*
15. Ivić, P., 1958: *Die serbokroatischen Dialekte. 's-Gravenhage.*
16. Ivić, P., 1963: *O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata.* *Književnost i jezik* 1.
17. Ivić, P., 1965: *Glavne linije razvoja prozodijskog sistema u srpskohrvatskom jeziku.* *StFPS* 5, 129-144.
18. Ivšić, S., 1911: *Prilog sa slavenski akcent.* Rad JAZU 187, 133-208.

19. Ivšić, S., 1913: Današnji posavski govor. Rad JAZU 196, 124-254.
20. Ivšić, S., 1936 (=JHK): Jezik Hrvata kajkavaca. Ljetopis JAZU 48, 47-88.
21. Ivšić, S., 1937: Osnovna hrvatska kajkavska akcentuacija u Pergošića. Zbornik u čast A. Belića. Beograd, 183-195.
22. Jakoby, W. 1974: Untersuchungen zur Phonologie und Prosodie einer kajkavischen Mundart (Gornja Stubica). München.
23. Jakobson, R., 1963: Opyt fonologičeskogo podchoda k istoričeskim voprosam slavjanskoj akcentologii. Pozdnij period slavjanskoj jazykovoju prais-torii. In: American Contributions to the Fifth International Congress of Slavists. Volume I. The Hague, 153-178.
24. Jaksche, H., 1965: Slavische Akzentuation II. Slovenisch. Wiesbaden.
25. Jedvaj, J., 1956: Bednjanski govor. Hrvatski dijaektološki zbornik 1, 279-330.
26. Junković, Z., 1972: Jezik Antuna Vramca i podrijetu kajkavskoga dijalek-ta. Rad JAZU 363.
27. Junković, Z., 1977: Paranté et Affinité en Dialectologie. Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Nice. XXVIII, 9-23.
28. Junković, Z., 1982: Dioba kajkavskih govora: porodice tipovi i savezi. Hrvatski dijalektološki zbornik 6, 191-216.
29. Klaić, A., 1936: O podravskom akcentu i kvantitetu. Južnoslovenski filo-log 15, 181-184.
30. Kuryłowicz, J., 1968: Indogermanische Grammatik. II. Akzent, Ablaut. Heidelberg.
31. Lisac, J., 1988: O goranskom vokalizmu. Zbornik za filologiju i lingvisti-ku Matice Srpske. Novi Sad.
32. Lončarić, M., Finka, B.: Govor virovitičkog kraja. Virovitički zbornik 1234-1984. Virovitica 1986, 329-338.
33. Lončarić, M., 1979: Naglasni tipovi u kajkavskom narječju. Rasprave Za-voda za jezik 4-5, 109-117.
34. Lončarić, M., 1982: Prilog podjeli kajkavskoga narječja. Hrvatski dijaek-tološki zbornik 6, 281-295.
35. Lončarić, M., 1986: Bilogorski kajkavski govori (=Rasprave Zavoda za je-zik 12)
36. Lončarić, M., 1988: Rani razvitak kajkavštine (s kartom narječja). Ras-prave Zavoda za jezik 14, 79-104.

37. Lončarić, M., 1990: Napomene o razvoju kajkavske akcentuacije. (Prilog slavenskoj akcentologiji). "Tgolí chole Městró", Gedenkschrift für Reinhold Olesch. Köln-Wien.
38. Ludtke, H., 1959: Das prosodische System des Urslavischen und seine Weiterentwicklung im Serbokroatischen. In: *Phonetica IV (Suppl.)*, 126-156.
39. Matešić, J., 1970: Der Wortakzent in der serbokroatischen Schriftsprache. Heidelberg.
40. Moguš, M., 1971: Fonološki razvoj hrvatskoga jezika. Zagreb.
41. Neweklowsky, G., 1978: Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete. Wien.
42. Neweklowsky, G., 1973: Slowenische Akzentstudien. Wien.
43. Neweklowsky, G., 1982: Rise and Loss of Tone in Western South Slavic. *Makedonski jazik* 22-23, 541-549.
44. Nonnenmacher-Pribić, E., 1961: Die baltoslavischen Akzent- und Intonationsverhältnisse und ihr quantitativer Reflex im Lovakischen. Wiesbaden.
45. Olesch, R., 1973: Der dravänopolabische Wortakzent. I. In: *Slavistische Studien zum VII. Internationalen Slavistenkongreß in Warschau*. München.
46. Olesch, R., 1974: Der dravänopolabische Wortakzent. II. In: *Abhandlungen der geistes und sozialwissenschaftlichen Klasse. Akademie der Wissenschaften und der Literatur*. Jg. 1973. Nr. 13. Wiesbaden.
47. Peco, A., 1971: Osnovi akcentologije srpskohrvatskoga jezika. Beograd.
48. Ramovš, F., 1921: O slovenskem novoakutiranem $\grave{o} > \acute{o}, \acute{o}, \grave{o}$. *Južnoslovenski filolog* 2, 227-239.
49. Ramovš, F., 1950: Relativna kronologija slovenskih akcenatskih pojavov. *Slavistična revija* 3, 16-23.
50. Rigler, J., 1963: Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. *Slavistična revija* 14, 25-78.
51. Rigler, J., 1976: Junkovićeve kajkavske teorije in slovenščina. *Slavistična revija* 24, 437-464.
52. Romportl, M., 1958: Zur Akzentstabilisierung in den westslawischen Sprachen. In: *ZSl* 3, 8-25.

53. Sadnik, L., 1959: Slavische Akzentuation I. Vorthistorische Zeit. Wiesbaden.
54. Skøld, H., 1925: Ungarische Endbetonung. In: Lunds Universitets Årskrift 20.
55. Stang, C. S., 1957: Slavonic Accentuation. Oslo.
56. Šojat, A., 1981: Prelog. Fonološki opisi. Sarajevo 198, 331-336.
57. Šojat, A., 1967: Položaj turopoljskih govora u hrvatskoj kajkavštini. Zbornik za filologiju i lingvistiku Matice srpske. Novi Sad. 147-153.
58. Valjavec, M., 1897: Glavne točke o naglasu književne slovenštine. Rad JAZU 132, 116-213.
59. Wijk, N. van, 1958: Die baltischen und slawischen Akzent- und Intonationssysteme. 's-Gravenhage.
60. Zečević, V., 1975: Oglad kajkavsko-štokavskog dijalekatskog kontakta. Rad JAZU 368, 173-250.

Zusammenfassung

KAJKAVISCHE PROSODIE

Im ersten Teil der Abhandlung wird die Entwicklung der kajkavischen Prosodie, ausgehend von der vorausgesetzten urslavischen Akzentuation und über das vorausgesetzte allgemeinkroatische bzw. kroatisch-serbische suprasegmentale System dargestellt.

Im zweiten Teil wird der Überblick des heutigen Zustands der kajkavischen Prosodie auf dem gesamten kajkavischen Gebiet, darunter die Typologie der kajkavischen Akzentsysteme gegeben.